

Освітні програми для людей похилого віку в закладах вищої освіти США: досвід для України

Наталія ЧАГРАК,

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри іноземних мов і країнознавства ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

У контексті проблеми стрімкого старіння населення у розвинених країнах світу актуалізується питання переосмислення ролі людей похилого віку в суспільстві. Виклики, пов'язані з впливом демографічних, економічних і соціальних факторів, потребують забезпечення соціальної адаптації та реадaptaції осіб цієї вікової групи, їх суспільної інтеграції задля збереження людського потенціалу. Ефективним способом підтримання суспільної активності осіб похилого віку, а також поліпшення якості життя у пост-пенсійній фазі (фізична і розумова активність людини, суспільне включення, можливість подальшого особистісного розвитку і самореалізації, почуття безпеки та зниження залежності від інших) є освіта, що нині розглядається ключовим інструментом поступу суспільства, розвитку його інтелектуального потенціалу.

Залучення людей похилого віку до освітньої діяльності має стати важливим напрямом державної політики України. Водночас необхідно наголосити на несприятливій демографічній тенденції останніх років в українському суспільстві: серед європейських країн Україна лідирує у темпах старіння населення. За останні 25 років чисельність населення знизилася майже на 10 млн осіб, що пов'язано з низьким рівнем народжуваності, високим рівнем смертності, еміграцією економічно активної частини населення. Крім того, відбулися значні зміни у віковій структурі населення, що репрезентує регресивний тип відтворення: людей, яким за 65 – 15,6%, натомість дітей віком до 14 – 13,8% [31]. Прогнозується, що до 2035 р. особи похилого віку (65+) становитимуть чверть населення України. Отже, вища освіта більше не буде прерогативою молоді, а тому постає питання переосмислення ролі освіти у формуванні людського капіталу, зокрема щодо професійної підготовки і перепідготовки старших дорослих (до цієї категорії також належать особи похилого віку), набуття нових компетенцій і водночас подолання соціальної ізоляції, що відповідає інтересам як самої людини, так і держави у сфері соціально-економічного розвитку та збереження культурної самобутності країни.

У цьому контексті важливим є вивчення досвіду успішних країн, зокрема США, де залучення осіб похилого віку до навчання є стратегічним напрямом державної політики.

У нашому дослідженні ми спираємося на праці науковців із проблем:

– освіти впродовж життя: Є.Браді (E.Brady), Д.Гарвін (D.Garvin), Д.Джеймс (D.James), Р.Лемб (R.Lamb), Р.Тровбрідж (R.Trowbridge), М.Шінагель (M.Shinagel) та ін.;

– освіти дорослих і старших дорослих: Р.Волд (R.Wald), Б.Грумбрідж (B.Groombridge), П.Ласлет (P.Lasslett), Дж.Трес (J.Treas), М.Фрідман (M.Freedman) та ін.;

– впливу демографічних факторів на розвиток концепції освіти впродовж життя: Р.Бінсток (R.Binstok), Л.Джордж (L.George), В.Олбрайт (V.Albright), В.Хедж (W.Hedge), М.Шінагель (M.Shinagel);

– організації та функціонування навчальних закладів для осіб похилого / третього віку: Дж.Ковдела (J.Cowdel), Р.Свінделла (R.Swindell), Дж.Томпсон (J.Thompson), Т.Тоунсенда (T.Townsend), М.Фармози (M.Farmosa) та ін.;

– концептуальних засад освіти людей похилого / третього віку, що обґрунтовано у працях С.Басса

(S.Bass), Р.Бейса (R.Weiss), А.Вільямсона (F.Williamson), Ф.Гленденнинга (F.Glendenning), К.Джеймса (C.James), П.Ласлетта (P.Laslett), А.Лем'ю (A.Lemieux), Г.Мак-Класки (H.McClusky), Г.Руссела (H.Russel), В.Садлера (W.Sadler), Р.Свінделла (R.Swindell) та ін.

Науково-технічний та соціально-економічний розвиток у Сполучених Штатах Америки спричинив суттєві зміни характеру та інтенсивності демографічних процесів, що призвели до складних і суперечливих наслідків на довготривалу перспективу. Насамперед це стосується такого явища як старіння населення, що виразно спостерігається протягом останнього п'ятидесятиліття. Є підстави стверджувати, що старіння населення – феномен сучасної цивілізації, невід'ємна складова суспільного поступу, тож його варто розглядати не як суто демографічний факт, а як економічне, соціальне й культурне явище, що характеризується трьома основними наслідками:

- по-перше, є одним із найважливіших демографічних фактів, характерних ХХІ ст.: люди живуть довше, рівень народжуваності знижується, відповідно зростає частина осіб похилого віку в загальній структурі населення;

- по-друге, впливає на всі сфери суспільного життя, зокрема медичне обслуговування, соціальне забезпечення, економіку, освіту, соціально-культурну діяльність, сімейне життя;

- по-третє, означає зменшення відсотка дітей і молодих людей, натомість відбувається відносно збільшення сегмента осіб старшого віку в демографічній структурі суспільства [8, с.17–18].

Зростання кількості осіб похилого віку в розвинутих країнах, зокрема в Сполучених Штатах Америки, є викликом ХХІ ст. На мікрорівні старість – це фаза життя, яка, з одного боку, стає етапом, що більшою чи меншою мірою притаманний кожному (в результаті збільшення загальної тривалості життя), а з другого, завдяки належній підготовці і вищим рівнем соціального забезпечення, – періодом, що не обов'язково характеризується поганим здоров'ям, деградацією та залежністю людини від інших [9]. На макрорівні відбувається виразне переосмислення підходів до процесів старіння й старості: суспільство покликане розвиватися швидкими темпами, перебуваючи під керівництвом людей старшого віку, або ж з людським капіталом, в якому значний сегмент становлять люди похилого віку. Сучасна модель соціальної політики США передбачає реалізацію збалансованого розвитку населення згідно з віком та статтю, а також розвитком його здібностей та умінь. Тобто для забезпечення найкращої якості життя громадян зважається на всі людські ресурси, що дає змогу створити умови для соціальної адаптації та реадaptaції людей похилого віку з метою перетворення їх на активний сегмент людського капіталу.

Дієвим механізмом соціальної адаптації та суспільної інтеграції людей похилого віку є освіта. Дослідження доводять: пізня (пост-пенсійна) фаза

життя людини, що останніми десятиліттями демонструє значне вікове зростання, надає можливості для змістовного і корисного використання вільного часу, подальшої реалізації особистості, підтримання незалежності, що є надважливим як для самої людини, так і для суспільства. А.Фрідман (A.Freedman) називає цей період життя «доланням нових вершин», другим зростанням, процесом відновлення, що трансформує старіння у третій вік – час пошуку істини, еру продовження самореалізації [11]. Це, відповідно, стимулює розвиток освітніх програм для людей похилого віку.

США мають тривалу історію розвитку освіти людей похилого віку і, відповідно, досвід створення та функціонування освітніх програм. Основні завдання освіти людей похилого віку в США формуються згідно з глобальними процесами економічного та соціального характеру. Освіта людей похилого віку визначається, насамперед, як спосіб самореалізації та самоствердження особистості, а також як засіб соціального захисту, адаптації та реадaptaції людини в умовах швидких економічних та суспільних перетворень, які потребують постійного розширення і збагачення системи загальнолюдських і національних цінностей та ідеалів, що може реалізовуватися лише за умови збереження та розвитку людського потенціалу.

Важливою передумовою розвитку освіти людей похилого віку в США було створення 1958 року Американської асоціації пенсіонерів (на базі Національної асоціації вчителів-пенсіонерів) – «American Association of Retired Persons, AARP». Оскільки члени цієї організації розглядали похилий вік як позитивний період життя, головною метою AARP було визначено «забезпечити старшим американцям можливість вирішення своїх особистих проблем щодо самовизначення, рекреації, подорожей, медичного захисту і фінансової безпеки» [22, с. 101]. Дискусія навколо цих питань актуалізувала формування нових сфер для національних організацій з лобювання інтересів людей похилого віку: транспортне обслуговування, житловий і готельний сервіс, освіта – створення «Інститутів ціложиттєвої освіти», видання журналів, організація теле- і радіопрограм, регіональних та національних конференцій. Є підстави вважати, що формування і діяльність такого роду організацій сприяла, *по-перше*, утвердженню ідеї позитивного (активного) старіння у суспільстві; *по-друге*, підтримці «самодостатності» (щодо психологічного і матеріального аспекту) людей пост-пенсійної фази життя; *по-третє*, адаптації і самореалізації осіб похилого віку в суспільстві і, що важливо, поступовому сприйняттю суспільством літніх людей як активного його сегменту. Розвиток таких асоціацій як AARP забезпечив підґрунтя для створення і діяльності інших, успішніших організацій і проектів, зокрема й освітніх (Institutes for learning in Retirement, Lifelong Learning Institutes, Elderhostel), що орієнтовані на реалізацію і захист інтересів людей похилого віку.

Проблема освіти людей похилого віку як невід'ємної умови успішного старіння – стрижнева тема обговорення на федеральній конференції Білого дому з проблем старіння в 1971 р. Освіту визнали «базовим правом» кожної людини, а Конгрес США закріпив право людей похилого віку здобувати освіту. Пізніше, 1976 року, «Акт навчання упродовж життя» (Lifelong Learning Act) гарантував особам, старшим 65 років, право на безоплатну вищу освіту за загальними програмами навчання. Американський учений-геронтолог Г.Муді (H. Moody) визначив основні чинники, що детермінують освіту в пізньому віці: а) відхилення – попереднє заперечення потреби освітніх можливостей людей похилого віку; б) адаптація – освіта, спрямована на усунення «безцільності післяпенсійного життя»; в) асиміляція – включення, залучення людей похилого віку в наявні освітні програми; г) самоактуалізація – навчальна діяльність для старших може стати «часом усвідомленого розвитку» [28].

Дослідження у сфері освітньої геронтології доводять, що період життя людини після виходу на пенсію надає нові можливості реалізації особистості, що є надважливим як для самої людини, так і для суспільства. А.Фрідман (A. Freedman) називає цей період життя «долянням нових вершин», другим зростанням, процесом відновлення, що трансформує старіння у третій вік – час пошуку істини, еру продовження самореалізації [11]. Водночас процес старіння людини визначається не лише генетичним складом, а й способом життя, який охоплює можливості подальшого розвитку, самореалізації, що тісно пов'язано з освітою впродовж життя [10]. Б.Грумбрідж (B. Groombridge) довів, що роль освіти у зменшенні соціальної залежності людей похилого віку, яке через певні демографічні чинники стрімко зростає, значно посилюється. Особи, які мають ширший вибір освітньої діяльності у пізньому (похилому) віці, виявляють вищу здатність підтримання своєї незалежності, ніж ті, чиї можливості такого вибору обмежені [13].

Дослідник Б.Грумбрідж (B. Groombridge) акцентував на тісному зв'язку освітньої активності осіб літнього віку та їхньої здатності до самостійного життя, зниження фізичної, психічної і соціальної залежності від інших. З огляду на це, він визначив п'ять основних причин, що розкривають необхідність освіти людей похилого віку, наголошуючи при цьому, що їх мають усвідомлювати і політики, і суспільство, і власне люди похилого віку:

- освіта людей похилого віку сприяє підтриманню їхньої незалежності та впевненості у собі і в такий спосіб знижує зростаючі виклики, що покладаються на суспільні і приватні ресурси;

- освіта – це основний фактор, що дає змогу людям похилого віку легше розв'язувати чисельні практичні та психологічні проблеми у складному, змінному і роз'єднаному світі;

- освіта для людей похилого віку (як суб'єктів, так і об'єктів освітньої діяльності) посилює їхній

справжній та потенційний внесок у розвиток суспільства;

- самооцінювання і самовираження людей похилого віку, їхня здатність ділитися досвідом з молодшими поколіннями сприяє налагодженню взаєморозуміння між ними, що є значущим у сучасному світі конфліктів;

- освіта – вирішальний чинник для багатьох людей похилого віку, які виступають за можливість навчання і самовираження [13, с. 322].

Отже, важливість освіти людей похилого віку полягає не лише у здобутті нових знань, а й у можливостях комунікації, розвитку і самовираженні, а також у зниженні психологічної та соціальної залежності від інших, поліпшені контактів із молодшими поколіннями.

Наприкінці ХХ ст. освіта людей похилого віку в США розглядається у соціокультурному контексті, постає новий її статус – соціального інституту суспільства, що зумовлено, по-перше, демографічним фактором – зростанням частки осіб похилого віку в США, по-друге, швидким розвитком глобалізаційних процесів і, відповідно, розумінням суспільства як складної, постійно змінюваної соціальної системи. В науковій літературі значна увага присвячена культурній інтеграції людей похилого віку, що розглядається «рушійною силою реконструкції суспільства у такий спосіб, щоб усвідомити і сприйняти справжню вагу людей пост-пенсійної вікової категорії» [35, с. 66]. Соціокультурна інтеграція, на думку вчених, пов'язана з федеральними, регіональними та місцевими організаціями шляхом розвитку волонтаризму людей похилого віку в суспільній, культурній, політичній, освітній, соціальній, рекреаційній та економічній сферах діяльності, що сприятиме і особистій самореалізації старшого покоління, і матиме соціальний зиск у суспільстві [2; 4; 5; 7; 10; 13; 39]. Зосереджуючи увагу на можливостях розширення потенціалу для співпраці людей похилого віку, а також прийняття молодшими поколіннями їхньої потреби бути корисними для суспільства, у науковій літературі, зокрема, наголошувалося на необхідності «навчитися бачити пенсіонера як багатого і невикористаного, а не виснаженого ресурсу» [39, с. 155]. Концепція освіти впродовж життя розглядається як ключ до здорового і змістовного життя у пост-пенсійному віці, і в багатьох вищих навчальних закладах поширюються ініціативи щодо залучення осіб похилого віку до навчальної діяльності на основі спеціальних програм, що охоплюють переважно заходи культурного характеру та організацію навчальних курсів із певних академічних дисциплін. Так, у Європі, Австралії, Канаді розвиваються університети третього віку, а в США – Інститути навчання на пенсії (Institute for Learning in Retirement) та Інститути ціложиттєвої освіти (Lifelong Learning Institute).

Зазначимо, на думку науковців у Європі основним завдання таких інститутів, є «забезпечення можливостей для особистого і колективного

пошуку змістовного самовираження людей у пост-пенсійній фазі життя» [35, с. 63] (тобто, акцент освіти людей похилого віку зміщувався на соціальний аспект, що засвідчує аналіз програм і курсів університетів третього віку). Натомість в інститутах освіти людей похилого віку в американському контексті спостерігаємо інші підходи. Коледжі США «чітко відповідали новим вимогам ціложиттєвої освіти – прагненням людей збалансувати свій час рекреації через діяльність, що сприяє інтелектуальному зростанню» [26]. Тисячі американських коледжів та університетів (з ініціативи Гарвардського університету) відкривали Інститути навчання на пенсії і пропонували офіційні навчальні курси, формуючи новий напрям у підходах до освіти старших осіб – «аудиторії без стін». Тож освіта людей похилого віку у США мала більш формальний характер, поєднуючи три складові діяльності старших учнів: навчання, дозвілля і подорожі.

Формальні й академічні (при університетах і коледжах) освітні програми для людей похилого віку в Сполучених Штатах Америки було започатковано 1962 року, коли у Новій школі соціальних досліджень (м. Нью-Йорк) відкрився перший Інститут для пенсіонерів-фахівців (Institute for Retired Professionals (IRP)). Він став поштовхом розвитку Інститутів для навчання на пенсії (Learning in Retirement Institute (LRI)). Упродовж 1960–70-х років такі інститути відкривалися при багатьох коледжах та університетах США, зокрема у Гарвардському університеті, університеті Сиракузи, Дюк та ін. У середині 1980-х років у країні налічувалося понад 50 Інститутів для навчання на пенсії.

Однією з найбільших організацій, що займається освітою людей похилого віку в Сполучених Штатах Америки, є «Elderhostel» («Road Scholar» з 2011 р.). Вона була створена 1975 року на основі європейської концепції навчання пенсіонерів при кампусі з поєднанням дозвілля і подорожей. Основне завдання програми «Elderhostel» – подолання суспільного відсторонення та ізоляції людей після виходу на пенсію. Оригінальна програма охоплювала п'ять коледжів у Нью-Гампширі, але 1977 року

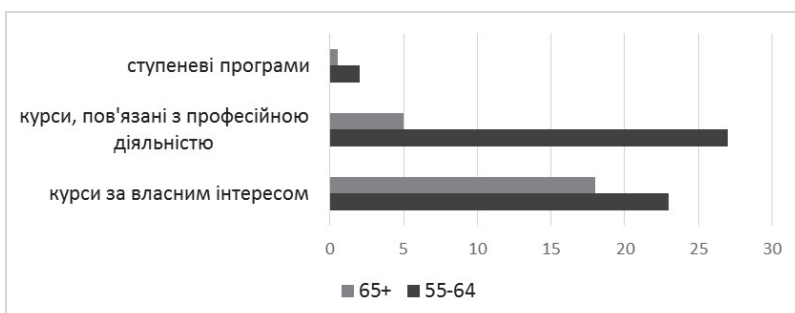
«Elderhostel» став незалежною неприбутковою організацією з державним офісом. Упродовж 1975–1980-х років програми «Elderhostel» спонсорували винятково коледжі й університети. У 1989 р. «Elderhostel» сформувала Мережу Інститутів «Elderhostel» (Elderhostel Institute Network) і розширила освітні програми Інститутів навчання на пенсії в усіх штатах: за період 1988–1999 років було відкрито понад 200 нових програм [24].

З 2000 р. «Elderhostel» організовує при коледжах та університетах Інститути ціложиттєвої освіти («Lifelong Learning Institutes (LLIs)»), що поєднують академічне (безступеневе) навчання і подорожі. Сьогодні у США функціонує понад 450 таких закладів, які утримуються за рахунок місцевих бюджетів або ж самих університетів. Обов'язкових навчальних програм чи курсів Інститути ціложиттєвої освіти не мають.

Зауважимо, що останніми десятиліттями спостерігається перехід повноважень щодо вибору курсів, навчальних програм, форм і методів навчання до самих учасників освітніх програм. Це відбувається з метою більшого залучення людей в освітній процес, підвищення відповідальності за своє навчання і стимулювання критичного підходу до нього. До викладання часто залучають самих пенсіонерів, а навчання у кампусі поєднують із культурними і туристичними програмами. Багато досліджень доводять, що «Elderhostel» приваблює певний тип людей похилого віку», зокрема учасники цієї програми – зазвичай достатньо освічені люди віком близько шістдесяти, з середнім достатком, мобільні і протягом життя прагнуть до навчальної діяльності (lifelong learners) [41, с. 18].

Чотирирічні коледжі та університети та дворічні муніципальні коледжі пропонують академічні освітні програми (кредитні і безкредитні), дистанційні курси для осіб похилого віку за зниженою оплатою навчання. Більшість осіб похилого віку обирають безкредитні академічні програми [24]. Вартість навчання залежить як від курсу, так і від того, чи людина хоче отримати освітній кредит із вивченого курсу.

Діаграма 1. Участь осіб похилого віку в освітніх програмах вищих навчальних закладів США, %

Джерело: адаптовано автором згідно з даними U.S. Department of Education, National Center for Education Statistics, 2015

Відповідно до статистичних даних Національного центру освітньої статистики США, близько 30% старших американців залучено в освітні програми коледжів та університетів [38]. Зокрема, «молодші люди похилого віку» (55–64 роки) обирають курси, пов'язані з професійною діяльністю, очевидно для продовження трудової кар'єри, та курси за власним інтересом. Серед «старших людей похилого віку» (65+) популярними є, в основному, курси за інтересами (див. діаграму 1).

Якщо у Сполучених Штатах майже третина людей похилого

віку бере участь в освітніх програмах, у Європі – 26,6%, то в Україні всього 1,8% [31]. Така ситуація потребує переосмислення ролі освіти в українському суспільстві та вироблення нової концепції національної освіти, яка реалізувала б право і можливість здобуття знань і компетенцій для всіх вікових груп. Концепція «освіта впродовж життя», що активно реалізується в усіх розвинених країнах світу, сьогодні розглядається найважливішим засобом розвитку суспільства, оскільки враховує відкритість освіти для кожної людини.

В Україні важливо врахувати демографічні тенденції у суспільстві та переосмислити потенціал освіти людей похилого віку з метою збереження людського капіталу. Вивчення й адаптація американського досвіду в цій сфері є необхідними для вироблення концепції освіти людей похилого віку і створення оптимальної моделі освітнього середовища задля поліпшення якості їхнього життя, а також соціально-економічного розвитку держави, що лідирує у темпах старіння суспільства.

Література

1. **Гейбберс Ф.** О значении образования для взрослых / Ф.Гейбберс // Образование взрослых для развития личности и мирового общества: Материалы международной научно-практической конференции. – Новосибирск, 2000. – 126 с.
2. **Bass S.A.** Matching educational opportunities with the able elderly / S.A. Bass // Lifelong Learning. – 1986. – №9(5). – P. 4–7.
3. **Bennett R.** Can the young believe they'll get old? Attitudes of the young toward the old: A review of research / R.Bennett // Personnel and Guidance Journal. – 1976. – №55(3). – P. 136–139.
4. **Birren J.E.** Handbook of the psychology of aging (Fourth Ed.) / J.E. Birren, K.W. Schaie. – New York: Academic Press, 1996. – 482 p.
5. **Brady M.** Personal growth and the Elderhostel experience / M.Brady // Lifelong Learning. – 1983. – №3(6). – P. 11–13.
6. **Chene A.** Never old older adults / A.Chene, R.Sigouin // International Journal of Lifelong Education. – 1995. – №14(6). – P. 434–443.
7. **Cross K.P.** Adults as learners / K.P. Cross. – San-Francisco, CA: Jossey-Bass, 1981. – 368 p.
8. **Gokdogan F.** Elderly Care in Selected European Countries / F.Gokdogan, E.Strzelecka, W.(Eds.)Ziolkowski. – Lodz: WSINF, 2012. – 244 p.
9. **Fisher J.A.** framework for describing developmental change among older adults / J.A. Fisher // Adult Education Quarterly. – 1993. – №43(2). – P. 76–89.
10. **Fisher J.** Older adult learning / A.Wilson, E.Hayes (Eds.). Handbook of adult and continuing education. – San-Francisco: Jossey-Bass. – 2000. – p. 480–492.
11. **Freedman M.** Prime Time / M.Freedman. – New York: Public Affairs/ Perseus, 1999. – 248 p.
12. **Glendenning F.** Education for older adults / F.Glendenning // International Journal of Lifelong Education. – 2001. – №20(1). – P. 63–70.
13. **Groombridge B.** Learning, education and later life / B.Groombridge // Adult Education. – 1982. – №54(4). – P. 314–325.
14. **Havighurst R.J.** Developmental tasks and education (3rd ed.) / R.J. Havighurst. – New York: David McKay, 1972. – 246 p.
15. **Havighurst R.J.** Education through the adult life span / R.J. Havighurst // Educational Gerontology. – 1976. – №1. – P. 41–51.
16. **Hiemstra R.P.** The older adult's learning projects / R.P. Hiemstra // Educational Gerontology. – 1976. – №1. – P. 331–341.
17. **Harrison R.** Learning later five years on / R.Harrison // Adults Learning. – 1993. – Vol. 5. – №4. – P. 94–95.
18. **Hentschel D.** Developing older adults as community leaders / D.Hentschel, M.-J. Eisen // Adult Learning. – 2002. – №13(4). – P. 12–14.
19. **James D.** Introducing older learners to information technology through life history writing / D.James, F.Gibson, G.McAuley, J.McAuley // International Journal of Lifelong Education. – 1996. – №15(1). – P. 50–58.
20. **Jarvis P.** Pre-retirement education: Design and analysis / P.Jarvis // Adult Education. – 1980. – №53 (1). – P. 14–19.
21. **Kazemek F.E.** Tithes: Poetry and old people / F.E. Kazemek, P.Rigg // Lifelong Learning. – 1985. – №8(4). – P. 4–8.
22. **Keith J.** Old People as People. Social and Cultural Influences on Ageing and Old Age / J.Keith. – Boston – Toronto: Little, Brown and Company, 1982. – 130 p.
23. **Laslett P.A.** Fresh Map of Life: The Emergence of the Third Age / P.A. Laslett. – Cambridge, MA: Harvard University Press, 1991.
24. **Manheimer R.,** Allocating Resources for Lifelong Learning for Older Adults / Challenges of an ageing society. Ethical Dilemmas, Political Issues. Ed. by R. Pruchno, M. Smyer. – Baltimore: The John Hopkins University Press, 2007. – 448 p.
25. **McClusky H.** Education. Towards a national policy on aging (Final report, Vol. 2, 1971 White House Conference on Aging) / H.McClusky. – Washington, DC: Government Printing Office, 1973. – 34 p.
26. **Meraz Lewis R.B.** The Lived Worlds and Life Experiences of Residents in University Linked Retirement Communities: A Qualitative Approach / R.B. Meraz Lewis. – Eastern Michigan University, 2011. – Master's Theses and Doctoral Dissertations. – P. 421.
27. **Merriam S.B.** Learning in adulthood (3rd ed.) / S.B. Merriam, R.S. Caffarella, L.Baumgartner. – San-Francisco, CA: Jossey-Bass, 2007. – 420 p.
28. **Moody H.** Philosophical presuppositions of education for old age // Educational Gerontology / H.Moody. – 1976. – №1. – P. 1–16.
29. **Ostwald S.K.** Optimizing learning in the elderly: A model. // Lifelong Learning / S.K. Ostwald, H.Y. Williams. – 1985. – №9(1). – P. 10–17.
30. **Peterson D.A.** A history of education for older learners / D.B. Lumsden. The Older Adult as Learner: Aspects of Educational Gerontology. – New York; NY: Hemisphere, 1985. – 462 p.
31. **Population** Ageing in Ukraine: Some Demographic, Socioeconomic, and Medicare Issues. Situational analysis / Blyumina A. (Ed.). – Kyiv, 2005. – 60 p.

32. *Roberson D.N.* The self-directed learning process of older, rural adults / D.N. Roberson, S.B. Merriam // *Adult Education Quarterly*. – 2005. – №55(4). – P. 269–287.
33. *Shea P.* An Anglo-French summer school for elders / P.Shea, M.Tidmarsh // *Adult Education*. – 1981. – №53(6). – P. 367–371.
34. *Snyder T.* Digest of Educational Statistics / T.Snyder, C.Hoffman, C.Geddes. – Washington, D.C.: US Department of Education, National Center for Educational Statistics, 1997.
35. *Townshend I.* An Urban Geography of the Third Age: Canadian Metropolitan Segregation and Community Cohesion in Calgary / I.Townshend. – Calgary, Alberta, 1996. – 372 p.
36. *U.S. Census Bureau.* – www.census.gov/prod/cen2010/doc/sf1.pdf
37. *U.S. Census Bureau.* 2011. Current Population Survey (CPS). Annual Social and Economic Supplement (ASEC, 2010). Poverty Table of Contents. A joint effort between the Bureau of Labour Statistics and the Census Bureau. – www.census.gov/hhes/www/cpstable/032013/pov/toc.htm
38. *U.S. Department of Education, National Center for Education Statistics (Public Use Data File), 2015.* – <http://nces.ed.gov>
39. *Walker I.* The other side of sixty: The need for action / I.Walker // *Adult education*. – 1980. – №53(3). – P. 153–158.
40. *Yeo G.* «Eldergogy»: A specialized approach to education for elders / G.Yeo // *Lifelong Learning*. – 1982. – №5(5). – P. 4–7.
41. *Young Sek Kim, Li-Kuang Chen, Paul Moon, Sharan B. Merriam.* A Review and Critique of the Portrayal of Older Adult Learners in *Adult Education Journals, 1980-2006* // *Adult Education Quarterly*. – 2008. – Vol. 59, №1. – P. 3–21.

Анонції

Наталія ЧАГРАК

Освітні програми для людей похилого віку в закладах вищої освіти США: досвід для України

У статті проаналізовано основні тенденції в демографічних процесах США та України, які, зокрема, характеризуються стрімким старінням населення і відображають виклики політичного, економічного та соціального характеру. Акцентовано увагу на необхідності забезпечення соціальної адаптації людей похилого віку та збереження людського капіталу. Розкрито значення освіти як способу подальшого розвитку і самореалізації особистості у похилому віці, її суспільного включення та продовження активної життєвої позиції. Проаналізовано досвід Сполучених Штатів Америки щодо впровадження освітніх програм для людей похилого віку, який може стати важливим джерелом ідей для формування концепції освіти людей похилого віку в Україні.

Ключові слова: старіння населення, люди похилого віку, освіта упродовж життя, освітні програми для осіб похилого віку.

Наталія ЧАГРАК

Образовательные программы для пожилых людей в заведениях высшего образования США: опыт для Украины

В статье проанализированы основные тенденции в демографических процессах США и Украины, которые, в частности, характеризуются стремительным старением населения и отображают вызовы политического, экономического и социального характера. Акцентируется внимание на необходимости обеспечения социальной адаптации пожилых людей и сохранения человеческого капитала. Раскрыто значение образования как способа дальнейшего развития и самореализации личности в пожилом возрасте, её общественного включения и продолжения активной жизненной позиции. Проанализирован опыт Соединенных Штатов Америки по внедрению образовательных программ для пожилых людей, который может стать важным источником идей для формирования концепции образования пожилых людей в Украине.

Ключевые слова: старение населения, люди пожилого возраста, образование в течение жизни, образовательные программы для пожилых людей.

Nataliya CHAHRAK

Educational programs for older adults in the USA higher education institutions: knowledge and experience for Ukraine

The article analyzes the main trends in demographic processes in Ukraine and the USA, which are characterized by the rapid aging of the population. This makes political, economic and social challenges for the society. The article emphasizes on the need to ensure social adaptation of older people and the preservation of human capital. It is stressed the importance of education as a way of further development and self-realization in post-retirement period as well as social inclusion and continuation of active life position of older people. The study of knowledge and experience of the USA on the implementation of educational programs for older adults may become an important source of its positive ideas for the formation of the concept of older adult education in Ukraine.

Keywords: population aging, older adults, lifelong education, education programs for older adults.

